

HISTORIA / HISTORY

Ks. WOJCIECH GUZEWICZ

KOŚCIOŁY I PARAFIE DIECEZJI EŁCKIEJ (CZĘŚĆ 17)

W kolejnej części (siedemnastej) cyklu pt. *Kościół i parafia diecezji ełckiej* zostaną zaprezentowane ośrodki w Orzyszu (Najświętszego Serca Pana Jezusa), Pawłowce (Trójcy Przenajświętszej), Pisanicy (Matki Bożej Królowej Polski) oraz dwa w Piszcu (św. Jana Chrzcicielna i Matki Miłosierdzia Ostrobramskiej). Kręgosłupem każdego opisu uczyniono historię parafii (okoliczności powstania, jej organizacja, rozwój itp.). Z parafią ściśle wiążą się dzieje świątyń – niektóre z nich liczą setki lat i są ważnymi zabytkami architektonicznymi, inne powstały po wojnie, jeszcze inne (kaplice) mieszczą się w obiektach prowizorycznych lub zaadaptowanych. Każdy parafialny budynek sakralny zasłużył sobie na szczegółowy opis z użyciem terminologii architektonicznej stosowanej przy planowaniu kościołów. Ponadto poszczególne opracowania zawierają informacje o lokalnych cmentarzach oraz różnych pomnikach o charakterze religijnym i pozareligijnym, opisy plebanii (zaplecza socjalnego parafii), wykazy miejscowości lub ulic przynależnych do parafii, zestawienia dotychczasowych proboszczów, informacje o wikariuszach oraz innych duchownych działających w parafiach. Ponadto dowiadujemy się o osobach powołanych, wywodzących się z omawianych wspólnot. Bazą bibliograficzną opisów stały się zasadniczo źródła drukowane, prace magisterskie (najczęściej poświęcone parafiom i miejscom kultu) oraz opracowania (literatura przedmiotu) – wykaz bibliografii znajduje się pod opisem każdym parafii.

Orzysz (Najświętszego Serca Pana Jezusa)

Początki kultu katolickiego w Orzyszu sięgają XVI w. W 1530 r. istniała tu kaplica, która była kościołem filialnym parafii w Okartowie. Później na ziemiach tych zaprowadzono wyznanie ewangelickie. Z powrotem kult katolicki pojawia się tu dopiero w drugiej połowie XIX w., w związku z migracją na te tereny

większych grup ludności katolickiej. Duszpasterstwo wśród tych katolików prowadzili najpierw kapłani z Pizy, a potem z Giżycka. Przed I wojną światową katolicy orzyscy zakupili tu dom, w którym urządzono następnie kaplicę, poświęconą w 1913 r. Sercu Jezusowemu. W kaplicy tej miała się odprawiać Msza św. raz w miesiącu. 20 grudnia 1937 r. utworzono stałą placówkę duszpasterską. Należało do niej wówczas 274 wiernych.

Po II wojnie światowej na potrzeby kultu katolickiego został przejęty kościół poprotestancki (dziś kościół pw. Matki Bożej Szkaplerznej). Odtąd kaplica Serca Jezusowego stała się kościołem filialnym. Dopiero biskup ełcki Wojciech Ziemia dekretem z 5 grudnia 1998 r. przeprowadził podział administracyjny dotychczasowej parafii orzyskiej. Powstała wówczas parafia pw. Matki Bożej Szkaplerznej. Wspomniany tu kościół filialny stał się świątynią parafialną parafii pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa. Od 2020 r. parafia należy do dekanatu pw. św. Jana Pawła II w Orzyszu.

W skład zespołu architektonicznego wchodzi kościół, plebania, budynek gospodarczy, kaplica z kamieni polnych oraz dom Sióstr Dominikanek. Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa orientowany, zbudowany z użyciem kamienia i cegły, otynkowany. Nawa główna i prezbiterium nakryte dachem dwuspadowym. Kościół w kształcie prostokąta o wymiarach: długość – 21,27 m, szerokość – 13,09 m. Po prawej stronie na placu kościelnym stoi duży drewniany krzyż, na którym wyryto napis: „Otwórzcie serca Zbawicielowi”.

W prezbiterium na osi nawy głównej umieszczono symetrycznie trzy obrazy. Środkowy obraz, skomponowany w prostokącie, zakończony półkoliście i zwieńczony krzyżem, przedstawia Serce Pana Jezusa. Po lewej stronie obraz św. Małgorzaty, a po prawej przedstawia rodzinę: Ojca, Matkę i troje dzieci klęczących przed ołtarzem Serca Pana Jezusa i stołem nakrytym białym obrusem, na którym stoi zapalona świeca. Obrazy wykonane zostały przez malarza z Białorusi. W prezbiterium na ścianie po lewej stronie (północnej) znajduje się obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem. Nad nimi postać Boga Ojca i Ducha Świętego w postaci gołębic. W tle po lewej stronie obrazu – u dołu – kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa w Orzyszu.

Na osi nawy głównej umieszczono tabernakulum w formie szafki dwudrzwiowej. W prezbiterium widzimy także gipsowe figury: po lewej Matka Boża, po prawej św. Józef. W narożniku ściany tęczowej, po stronie południowej, znajduje się ołtarz boczny Matki Bożej Nieustającej Pomocy, z kolei po stronie południowej tejże ściany – ołtarz św. Antoniego. Naprzeciw ołtarza bocznego po stronie południowej umieszczono chór muzyczny. W głębi organy szesnastogłosowe.

Na terenie parafii mieszkają siostry dominikanki, przybyłe do Orzysza w 1987 r. Siostry zajmują się m.in. pracą w szkole i przy kościele (Matki Bożej Szkaplerznej). W domu zakonnym sióstr znajduje się kaplica zakonna pw. św. Katarzyny ze Sieny.

Murowana plebania zbudowana została w czasie powstawania świątyni, ok. 1913 r. Jest ona parterowa, z zagospodarowanym poddaszem, o dachu dwuspadowym, krytym dachówką.

Parafia nie posiada własnego cmentarza grzebalnego. Wierni chowani są najczęściej na cmentarzu komunalnym w Orzyszu.

W skład parafii wchodzi cztery miejscowości: Kamieńskie, Orzysz (ulice: Ełcka, Jaśminowa, Kanałowa, Klonowa, Kwiatowa, Leśna, 1 Maja, Polna, Słoneczna, Wiklinowa), Strzelniki oraz Wierzbiny. Parafia liczy ok. 1500 wiernych (stan na 2017 r.).

Po II wojnie światowej proboszczami Orzysza byli o. Piotr Koszykowski OFM Cap. (1945–1948), ks. Stanisław Adamski (1948–1955), ks. Romuald Szczeciński (1955–1971) oraz ks. Romuald Czajewski (1971–1998/2003). Po ks. Czajewskim rządcami parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa byli: ks. Janusz Warych (2003–2016), ks. dr hab. Stanisław Strękowski (2016–2020), ks. dr Marcin Sieńkowski (administrator, 21 III – 31 V 2020), ks. Łukasz Kordowski (od 2020 r.). Z parafii pochodzą m.in. ks. Marian Szewczyk oraz ks. Jan Roslan.

A. Burlikowska, *Organizacja i formy duszpasterstwa w Parafii Serca Pana Jezusa w Orzyszu w latach 1945–2001*, Olsztyn 2002 [mps BUWM]; W. Guzewicz, *Przeszłość i teraźniejszość kościołów i parafii dekanatu pw. św. Antoniego Padewskiego w Białej Piskiej*, Elk 2012, s. 69–74; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 400–401; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 176.

Pawłówka (Trójcy Przenajświętszej)

Po raz pierwszy Pawłówka jest wspomniana jako wieś w 1639 r. W 1827 r. miała 21 domów i 165 mieszkańców (Pawłówka Nowa i Pawłówka Stara). Miejscowość położona jest nad niewielką rzeczką Pawłówką. Na terenie Pawłówki Nowej znajduje się największy na Suwalszczyźnie głąz narzutowy o obwodzie 15 m.

Parafię w Pawłówce erygował bp Romuald Jałbrzykowski 4 stycznia 1923 r. Terytorialnie wyodrębnił ją z terenów parafii w Przerośli i Jeleniewie. Z parceli majątku poziemiańskiego Sadowskiego notarialnie przekazano parafii 12 ha gruntów na plebanię i budynki gospodarcze. Miejszem kultu stała się świątynia przewieziona do Pawłówki z Teolina (obecnie Sopoćkinie na Białorusi). Powstała ona w Teolinie w 1905 r. Z biegiem czasu stała się za mała dla tamtejszej społeczności. Stąd przystąpiono w Teolinie do wznoszenia murowanego kościoła, a dotychczasowy oddano nowo powstałej parafii w Pawłówce. Dziś parafia należy do dekanatu filipowskiego.

Kościół jest drewniany, na planie prostokąta, z małą prostokątną dobudówką od strony południowej, nieorientowany, trójnawowy, o wymiarach: długość 30 m, szerokość 15 m, wysokość do sklepienia 8 m. Bryła pseudobazylikowa. Kubatura budynku kościelnego (bez dachów) wynosi: 2540 m³, z kolei powierzchnię użytkową kościoła szacuje się na ok. 435 m². Nawa główna, wyższa w stosunku do bocznych, przykryta dachem dwuspadowym, nawy boczne i dobudówka dachami pulpitowymi.

Wewnątrz centralne miejsce zajmuje ołtarz główny o wymiarach długość – 5,2 m i szerokość – 6 m, wykonany w stylu bizantyjskim na przełomie XIX w. i XX w. Ołtarz jest drewniany, polichromowany i złożony. Nastawa architektoniczna, jednokondygnacyjowa, trójosiowa ujęta uszami. Część środkowa wyższa z trójlistnym zwieńczeniem zakończonym krzyżem oraz z obrazem Świętej Trójcy. Tabernakulum proste, usadowione w centrum ołtarza, ujęte po bokach dekoracyjnymi kolumnami. Dekoracja ołtarza plastyczna. Składają się na nią woluty, liście akantu, rozety, wianuszki kwiatów. Ołtarz sprawia wrażenie, że został przekomponowany, tzn. złożony z elementów, które pierwotnie stanowiły inną całość, np. ołtarz lub ikonostas.

Ołtarz soborowy, drewniany. Mensa w kształcie skrzyni ujętej dwoma kolumnami. W pobliżu ołtarza stoi krzyż procesyjny.

W świątyni ustawiono także dwa ołtarze boczne: Najświętszego Serca Jezusowego (architektoniczny, jednokondygnacyjny, jednopolowy ze zwieńczeniem, wykonany z drewna, polichromowany, złożony; w polu głównym znajduje się tu figura Serca Pana Jezusa; pod figurą Chrystusa umieszczono obraz „Jezu, ufam Tobie”) oraz Matki Bożej Niepokalanej (architektoniczny, jednokondygnacyjny, jednopolowy ze zwieńczeniem, wykonany z drewna, polichromowany, złożony; w polu głównym znajduje się figura Matki Bożej Niepokalanej; po jednej stronie figury wisi obraz Jezusa Miłosiernego, po drugiej zaś – obramowane płótno z wotami dziękczynnymi).

Ponadto w świątyni można spotkać szereg innych zabytków. Warto tu wymienić chociażby trzy drewniane krucyfiksy z drugiej połowy XIX w., łódkę na kadzidło, wykonaną z mosiądzu, kutą, posrebrzaną, w stylu barokowym, z drugiej połowy XVIII w. oraz pełnoplastyczną drewnianą rzeźbę przedstawiającą Chrystusa Zmartwychwstałego z XIX w. Na uwagę zasługują także obrazy Drogi Krzyżowej pochodzące z XIX w. Wykonane zostały na płótnie farbami olejnymi.

W niedalekiej odległości od kościoła znajduje się dzwonnica. Wzniesiono ją na planie kwadratu (5 m x 5 m), z drewna iglastego, na fundamencie z kamieni i betonu, w 1923 r. Są w niej cztery dzwony, najstarszy z nich datuje się na rok 1680. Dalsze pochodzą z 1730 r., 1877 r. i 1905 r.

Obecna plebania została wybudowana na przełomie XX i XXI w. Jest mурowana, z podpiwniczeniem, otynkowana, o dachu dwuspadowym. Znajduje się w bliskiej odległości od kościoła parafialnego.

Cmentarz grzebalny w Pawłowce Nowej został założony wraz erekcją parafii. Dziś jest własnością gminy Przerośl (komunalny). Jest oddalany od kościoła o ok. 350 m i zajmuje powierzchnie ok. 1 ha.

W 1925 r. do parafii należało ok. 1400 wiernych, w 1974 r. – ok. 1300, w 1997 r. – ok. 950, a w 2017 r. – ok. 900. Dziś parafię tworzy dziesięć miejscowości: Bachanowo, Błaskowizna, Iwaniszki, Kruszki, Łanowcze Duże, Malesowizna, Morgi, Pawłówka Nowa, Pawłówka Stara, Śmieciuchówka.

Dotychczas proboszczami w parafii byli: ks. Franciszek Sokołowski (1923–1933), ks. Stanisław Murawski (1933–1937), ks. Henryk Białokoźwicz (1937–1947), ks. Bronisław Hajkowski (1947–1950), ks. Franciszek Pogorzelski (1950–1957); ks. Józef Napiórkowski (1957–1970), ks. Eugeniusz Jankowski

(1970–1978), ks. Tadeusz Krajewski (1978–1985), ks. Ferdynand Gryszko (1985–1987), ks. Edmund Burzyński (1987–1997); ks. Marek Gudan (1997–2007), ks. Andrzej Opanowski (2007–2024), ks. Piotr Sulewski (od 2024 r.). Z parafii pochodzą m.in. ks. Dominik Kempisty i ks. Wojciech Pojawa.

Schematyzm jubileuszowy diecezji łomżyńskiej 1975, pod red. J. Michalika, Łomża 1974, s. 180; Ł. Młodziński, *Pawłówka – mała, ale aktywna parafia na Suwalszczyźnie*, „Martyria” 2000, nr 10, s. 9; *Architektura sakralna. Powiat augustowski, sejneński, suwalski*, opr. J. Kotyńska-Stetkiewicz, G. Ryzewski, Białystok 2005; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 402–404; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 177.

Pisanica (Matki Bożej Królowej Polski)

Pierwsza wzmianka na temat Pisanicy pochodzi z 1496 r. Wymienia się ją jako osadę oraczowską, służebną wobec Elku. Przywilej lokacyjny wsi pochodzi z 1504 r. (wg R. Webera) lub z 1513 r. (wg W. Kętrzyńskiego). Wówczas to Jan Konewka otrzymał od komtura ryńskiego 30 włók na założenie wsi danickiej (czynszowej) i dwanaście lat wolnizny. Przed 1565 r. zbudowany tu został drewniany kościół ewangelicki, spalony w 1656 r. podczas najazdu wojsk tatarskich. Nową świątynię wznoszono w latach 1670–1678. 9 sierpnia 1868 r. i ten kościół spłonął. Na jego miejscu wybudowano nowy (w 1894 r.), który zachował się do naszych czasów, choć nie w pełni (w czasie I wojny światowej zniszczeniu uległa wieża i część korpusu, ale zostało to odbudowane). Po II wojnie światowej, gdy Pisanicę opuścili protestanci, a zamieszkali katolicy, kościół został im przekazany do użytku. Parafia, kanonicznie utworzona 15 maja 1971 r., należy obecnie do dekanatu Elk pw. Miłosierdzia Bożego.

Kościół pw. Matki Bożej Królowej Polski i św. Stanisława, wzniesiony na wzgórzu, neogotycki, wykonany z czerwonej cegły, na planie prostokąta o wymiarach: długość 30 m, szerokość 15 m. W bryle kościoła, w stosunku do jego wielkości, wyróżnia się strzelista wieża (ok. 20 m), co sprawia, że budowla jest widoczny z dużej odległości. Kościół przykryty dachem dwuspadowym – czerwona holenderka. Na zewnątrz, na wprost wejścia głównego, za drewnianym ogrodzeniem, znajdują się groby (ok. 10) żołnierzy z I wojny światowej.

Kościół ma wewnątrz o układzie jednonawowym. Po obu stronach (południowej i północnej) wzdłuż ścian bocznych widzimy charakterystyczne dla świątyń ewangelickich balkony. Ze względu na istnienie balkonów kościół nie posiada bocznych ołtarzy. Pod balkonami po południowej stronie umieszczony został obraz Miłosierdzia Bożego, po północnej – obraz ku czci Trójcy Świętej i Rodziny Bożej.

Ołtarz główny: architektoniczny, jednokondygnacyjny, trójosiowy, w kształcie tryptyku, zwieńczony wimpergą z zabkami (czołgankami), na szczycie krzyż. W polu głównym znajduje się obraz Matki Bożej Częstochowskiej z napisem u dołu: „Pod Twoją obronę”. Obraz flankują nisze, w których znajdują się postacie

świętych: od południowej strony św. Antoniego, a od północnej św. Franciszka. Ołtarz zdobią dekoracje neogotyckie. W ołtarzu głównym znajduje się tabernakulum, z płaskorzeźbioną dekoracją kielicha i hostii.

Ołtarz posoborowy, znajdujący się w prezbiterium, w formie sarkofagu. Dekorację stanowi płaskorzeźbiona płyta z trzema arkadami zamkniętymi łukami ostrymi, wspartymi na kolumnkach. W środkowej, większej arkadzie znajduje się połączona płaskorzeźba baranka z chorągiewką.

Na ścianie wschodniej prezbiterium znajdują się dwa witraże figuralne, przedstawiające czterech ewangelistów i ich symbole.

Na ścianie zachodniej umieszczono chór muzyczny. Na chórze muzycznym znajdują się organy, które ks. Adamczyk sprowadził z Giżycka, z kościoła pw. św. Brunona.

Plebania to budynek jednopiętrowy, wykonany z cegły, otynkowany. Przed wojną mieściła się tu szkoła. Na cele kościelne obiekt został przekształcony w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia, jednak władze państwowe przekazały tę nieruchomość na własność parafii dopiero w 1972 r.

Parafia nie posiada własnego cmentarza. Korzysta z cmentarza komunalnego. Ten znajduje się w bliskim sąsiedztwie kościoła. Jego powierzchnia sięga ok. 1,5 ha.

W 1997 r. do parafii należało ok. 1900 katolików, a w 2017 r. – 1500. Parafia obejmuje swym zasięgiem osiem miejscowości: Cincze, Kucze, Łoje, Makoszeje, Pisanicę, Ramanowo, Stożne i Wysokie.

Zaraz po II wojnie światowej posługę duszpasterską w parafii podejmują kanonicy laterańscy z Elku. Od 1947 r. Msze św. sprawowali tu księża z Kalinowa, a następnie od 1949 r. z Wiśniowa Elckiego. W 1958 r. na stałe osiada tu ks. Tadeusz Adamczyk (nadal jednak zatrzymał tytuł wikariusza w Wiśniowie Elckim, ponieważ władze państwowe nie zgodziły się na utworzenie nowej parafii). W latach 1972–1983 proboszczem parafii był ks. Waldemar Dylewski, a po nim ks. Józef Czajkowski (1983–1989), ks. Marian Szewczyk (1989–1991), ks. Mirosław Sorbaj (1991–2007), ks. Jarosław Mierzejewski (2007–2011), ks. Mirosław Mścichowski (od 2011 r.). z parafii pochodzą m.in. ks. Aleksander Sieńkowski, ks. Krzysztof Zubrzycki, ks. Paweł Markowski, ks. Łukasz Kaczmarek.

J. Kawecki, B. Roman, *Elk. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1970; P. Żukowski, *Z wizytą w parafii Pisanica*, „Martyria” 2006, nr 2, s. 13, 24; W. Guzewicz, *Kościół i parafia ziemi elckiej*, Elk 2008, s. 121–125; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 405–407; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 178.

Pisz **(Św. Jana Chrzciciela)**

Nazwa miasta, pochodzenia pruskiego, wywodzi się od wyrazu *pisa*, co oznaczało 'bagno'. Pierwotni mieszkańcy tych terenów tak nazywali rzekę Pisę, ponieważ jej brzegi były trudno dostępne, bagniste. Od rzeki przyjęła się nazwa osady. Natomiast zamek, wzniesiony tu w 1345 r. przez Krzyżaków, otrzymał nazwę *Johannisburg*. Był on kilkakrotnie odbudowywany po spaleniu przez Kiejstutę w 1361 r. i 1366 r. oraz po zniszczeniach wojennych w 1455 r., podczas wojny trzynastoletniej. Lokacji Piszę dokonał w 1367 r. komtur Bałgi Ulrich Fricke. Pisz był drugą, po Szczytnie, osadą bartną w puszczy. Dogodne położenie sprawiało, że już w XV w. Pisz stał się prężnym ośrodkiem handlowym. Do rozwoju osady przyczyniło się niewątpliwie także zbudowanie w pierwszej połowie XV w. mostu zwodzonego na Pisie, zwanego Mazowieckim. Prawa miejskie Pisz otrzymał 8 listopada 1645 r. Silne mury miejskie obroniły miasto przed najazdem Tatarów w 1657 r., ale często niszczyły je pożary (w 1679 r., 1687 r., 1694 r., 1720 r., 1742 r.) i wyludniały zarazy (w 1564 r., 1567 r., 1602 r., 1652 r., i 1709 r.). Wiele szkód w Pisz wyrządziła I i II wojna światowa. Miasto liczyło mieszkańców: 989 w 1775 r., 2318 w 1852 r., 4301 w 1910 r. i 5728 w 1933 r. Dziś Pisz zamieszkuje ok. 20 tys. osób.

Na mocy II pokoju toruńskiego (1466) Pisz pozostał w państwie krzyżackim, od 1525 r. w Prusach Książęcych, od 1657 r. w Brandenburgii, a w 1701 r. został włączony do Prus; w 1945 r. znalazł się w Polsce. Do 1975 i ponownie od 1999 r. siedziba powiatu; obecnie m.in. ośrodek drobnego przemysłu, handlu i edukacji; Muzeum Ziemi Piskiej. Do znanych osób urodzonych w Pisz należą m.in. Jerzy Krzysztof Pisański (XVIII w.), uczonec, autor pierwszej historii Prus, i Gustaw Gizewiusz (XIX w.), działacz mazurski, autor głośnej pracy „Polska kwestia językowa w Prusach”, współredaktor dwóch gazet wychodzących w języku polskim na Mazurach.

Pierwszą świątynią w Pisz była kaplica wybudowana wkrótce po nadaniu osadzie praw bartnych. Później, przed 1449 r., na jej miejscu wniesiono kościół pw. św. Jana Chrzciciela, podległy diecezji warmińskiej. Na początku XVI w. nie był on jeszcze uposażony. W okresie reformacji przejęli go protestanci. 21 listopada 1694 r. zniszczył go pożar. Odbudowany w 1696 r., został 28 października 1838 r. zamknięty, ponieważ groził zawaleniem (nabożeństwa dla mieszkańców Pisz odbywały się wówczas w Turośli). W 1843 r. został wybudowany obecnie istniejący kościół, który po II wojnie światowej przejęli katolicy. Konsekracja kościoła odbyła się 6 czerwca 1971 r. Znacznie wcześniej, bo już w 1945 r., erygowano w Pisz parafię katolicką. Dziś należy do dekanatu św. Huberta w Pisz (przez pewien czas była również siedzibą dekanatu).

Na początku XVI w. pozostała przy katolicyzmie ludność korzystała z kościoła na równi z protestantami, później jednak praktyki tej zakazano i wówczas katolicy, których przydzielono do parafii w odległej Świętej Lipce, odprawiali nabożeństwa po domach. W 1869 r. społeczność katolików w Pisz otrzymała

własnego duszpasterza. Był nim ks. Bernard Błażej. 21 lipca 1870 r. erygowano tu placówkę duszpasterską. Miejszem zgromadzenia liturgicznego była kaplica pw. Najświętszego Serca Jezusowego, wniesiona w 1869 r. Od 1884 r. do 1897 r. nie było w Piszcu duszpasterza z braku kapłanów. Wówczas proboszczowie ze Szczytna i Elku odprawiali tu nabożeństwa co drugą niedzielę. Nowa kaplica wraz z plebanią, poświęcona w 1921 r., w czasie II wojny światowej została zupełnie zniszczona.

Kościół pw. Jana Chrzciciela jest zbudowany z cegły w stylu klasycystycznym, trójnawowy, na planie wydłużonego prostokąta. Na uwagę zasługują ściany z ryglówki wzniesione w 1737 r. Wieża pochodzi z 1739 r., murowana i otynkowana, składa się z trzech kondygnacji, z otworem wejściowym na osi. Wysokość wieży sięga ok. 18 m. Kubatura kościoła wynosi 5800 m³, natomiast powierzchnia użytkowa – 736 m².

Ołtarz główny został wykonany w 1696 r. w warsztacie J. Pfeffera. Jest drewniany, roboty snycerskiej, o brunatno-czarnej strukturze, dwukondygnacyjny, z uszakami. Kształtem przypomina liść. Na antypodium, na środku mensy ołtarzowej, umieszczono tabernakulum w formie szafki, a w predelli rzeźbioną scenę Ostatniej Wieczery. W centrum, na tle obrazu malowanego na desce, przedstawiającego widok Jeruzolimy, znajduje się rzeźbiony krucyfiks. W nasadzie ołtarza widzimy obraz olejny na płótnie – „Złożenie do grobu”. Cztery kolumny kręcone podtrzymują gzyms, a w ich skrętach widoczne są ornamenty roślinne. Ołtarz zdobią rzeźby czterech Ewangelistów. Zwieńczenie nasady i uszaki składają się z liści akantu, motywów kwiatowych oraz wkomponowanych w nie aniołków. Całość ołtarza jest polichromowana.

Z przelomu XVII i XVIII w. pochodzi ambona w stylu barokowym, wykonana w warsztacie J. Döbela. Jest ona drewniana, rzeźbiona, polichromowana i złocona. Uwagę zwracają naturalnej wielkości rzeźbione figury św. Jana Chrzciciela i Mojżesza, podpierające ośmioboczny korpus. Balustradę zdobią postaci apostołów. Nad drzwiczkami umieszczona jest figura św. Pawła lub Chrystusa. Na podniebieniu baldachimu znajduje się gołębicą, wewnątrz latarni – pelikan, a na szczycie postać anioła. Na baldachimie widnieją napis: „Anno Christi 1698”. Ornamenty ambony są złocone i srebrzone.

Wartość zabytkową ma także naczynie chrzcielne z końca XVIII w., umiejscowione w lewej nawie przy prezbiterium. Ofiarował je na znak pokuty urzędnik dawnego Amtu, Ernest Unverdorben.

Z końca XIX w. pochodzi wykonany w warsztacie ludowym krucyfiks, który znajduje się w kruchcie nad kamienną kropielnicą, oraz dziewiętnastogłosowe organy zbudowane przez organmistrza z Królewca – Maxa Terletzkiego. Szafa organowa ma wymiary 340 x 320 cm i 40 cm wysokości. Jej obudowę zdobi kremowa polichromia ze złoconą ornamentyką i listwami w kolorach niebieskim i zielonym.

Pierwszy cmentarz w Piszcu znajdował się przy kościele, na miejscu dzisiejszej szkoły podstawowej i sąsiednich zabudowań. Kościół wraz z tym cmentarzem przykościelnym w 1968 r. wpisano do rejestru zabytków. Kolejny cmentarz powstał w 1655 r. na placu za miastem (obecnie przy ul. Dworcowej). W 1732 r.

otoczono go parkanem drewnianym, a następnie murem z kamieni. Cmentarz grzebalny przy ul. Warszawskiej istnieje od 1967 r. To własność komunalna. Przy bramie wejściowej na ten cmentarz znajduje się pomnik poległych w czasie II wojnie światowej.

Plebania składa się z dwóch budynków. Stara część została odbudowana ze zgliszczy w latach 1958–1962. Połączona jest z nową częścią łącznikiem. Nową część plebanii wybudowano w latach 1989–1993.

W 1997 r. liczbę katolików podawano na ok. 4900, a w 2017 r. – na ok. 5550. Obszarowo zamieszkują oni następujące ulice: Armii Krajowej, pl. Daszyńskiego, Dworcową (nr 1), Gizewiusza, Klementowskiego (nr. nieparzyste), Kościuszki, Kopernika, Kwiatową, Leśną, Lipową, 1 Maja, Matejki, Okopową, Parkową, Piaskową (nr 1), Piłsudskiego, Ratuszową, Rybacką, Staszica, Wojska Polskiego (nr 2), Wyzwolenia.

Po II wojnie światowej proboszczami parafii byli kolejno: o. Piotr Koszykowski OFM Cap. (1 VII 1945 – 1 XII 1945), ks. Władysław Dadas (1945–1948), ks. Kazimierz Dmochowski (1948–1954), ks. Józef Łapiński (1954–1957), ks. Kazimierz Batowski (1957–1962), ks. Bolesław Winkiel (1962–1986), ks. Stanisław Kwarciński (1986–2010), ks. Jan Karbowski (2010–2019), ks. dr Wojciech Kalinowski (od 2019 r.). Oprócz proboszcza w parafii pracuje kilku innych księży. Z parafii pochodzą m.in. ks. Krzysztof Brzostek, ks. Sylwester Fiećko SAC, ks. Piotr Sulewski, ks. Jarosław Wawrzyn, ks. Lech Kozikowski, ks. Krzysztof Żbikowski, ks. Lech Kosakowski, ks. Artur Stępień SAC, br. Kazimierz Domela OFM Conv.

Pisz. Z dziejów miasta i powiatu, pod red. J. Maciejewskiej, W. Koryckiej, Olsztyn 1970; D. Święcka, *Nauczanie religii w parafii Pisz po 1945 r.*, Olsztyn 1995 [mps APJCP]; A. Wachowska, *Zarys dziejów parafii św. Jana Chrzciciela w Pisz w latach 1945–1992*, Olsztyn 1995 [BUWM]; J. Maciejewska, *Geneza, rozwój i przemiany sieci osadniczej regionu piskiego od XIII wieku do 1988*, Olsztyn 1995; M. Gadowska, *Osadnictwo w powiecie piskim w latach 1945–1950. Wybrane zagadnienia*, „Znad Pisy” 10(2001), s. 154–180; J. Witkowska, *Stosunki narodowościowe i wyznaniowe w powiecie piskim w latach 1945–1950*, Toruń 2001 [mps BUMK]; R. Michalak, *Problem przejmowania kościołów ewangelickich przez Kościół rzymskokatolicki na Mazurach po drugiej wojnie światowej*, „Borussia” 26(2002), s. 211–223; W. Guzewicz, *Pisz*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 15, Lublin 2011, kol. 729; M. Jodkowski, *Dzieje placówki duszpasterskiej w Pisz przed II wojną światową*, „Studia Elckie” 14(2012), s. 233–245; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 408–410; W. Guzewicz, R. Skawiński, *Pisz i okolice. Studium historyczne kościołów i parafii dekanatu piskiego*, Elk 2014, s. 31–38; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 181–182; *Pisz. Historia miasta*, pod red. A. Karwowskiej, t. 1 i 2, Pisz 2022.

Pisz (Matki Miłosierdzia Ostrobramskiej)

Parafia pw. Matki Bożej Ostrobramskiej, czyli Matki Miłosierdzia powstała na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. 7 kwietnia 1990 r. poświęcono krzyż i uroczystie przeniesiono go z parafii pw. św. Jana Chrzciciela

na Osiedle Wschód, w miejsce planowanej lokalizacji nowej parafii i kościoła, a 1 lipca tegoż roku bp Edmund Piszcz dokonał kanonicznej erekcji (dekret był wystawiony 25 kwietnia 1990 r.). Granicę pomiędzy parafiami wyznaczono na rzece Pisie (w skład nowo powstałej wówczas parafii weszła lewobrzeżna część miasta Pisz oraz miejscowości: Babrosty – wieś i PGR, Czyste, Jagodne, Kocioł Duży – wieś i PGR, Łupki, Pietrzyki, Rybitwy, Stare Guty oraz Szparki).

Dotychczasowym miejscem kultu jest świątynia pw. Matki Bożej Miłosierdzia Ostrobramskiej w Pisz. Wzniesiono ją na planie prostokąta o wymiarach 24 m długości i 15 m szerokości, z dostawioną prostopadłe od strony północnej, niesymetrycznie do bryły świątyni, 11-metrową wieżą zbudowaną na planie kwadratu o wymiarach 4,5 m x 4,5 m. Obiekt został pobudowany z białych cegieł, pozostaje nieotynkowany na zewnątrz. Świątynia i plebania powstały w latach 1990–1992, zaprojektowane przez architekta z Warszawy, p. prof. Konrada Kucza-Kuczyńskiego.

Wnętrze świątyni jednonawowe. Strona wschodnia i zachodnia budowli zostały otynkowane od wewnątrz. W prezbiterium na jego środku stoi ołtarz główny wykonany z drewna dębowego. Na ścianie południowej widzimy krzyż z cegły sylikatowej. Na tym krzyżu wisi figura Ukrzyżowanego Jezusa Chrystusa z napisem INRI, wykonana z gipsu i żywicy (wysoka na 4 m, rozpiętość ramion wynosi 1,80 m). Pod krzyżem na stałe do ściany zostało przytwierdzone tabernakulum. Na ścianie centralnej, na prawo od krzyża, wisi obraz Jezusa Miłosiernego. Na lewo od krzyża znajduje się obraz Matki Bożej Miłosierdzia Ostrobramskiej.

Obecnie trwają prace przy wznoszeniu kościoła parafialnego w stylu bazylikowym, na planie krzyża łacińskiego, o wymiarach 55 m długości i 35 szerokości, z jedną wieżą o wysokości 47,82 m (wraz z krzyżem). Planowana wysokość kościoła w kalenicy to 22 m. Powierzchnia wewnątrz kościoła wyniesie 1820 m². Przewidziano tu miejsce dla ok. 350 wiernych. Autorem projektu jest mgr inż. arch. Marcin Wojciech Bujnowski z Pruszkowa. W 2012 r. wykonano fundamenty pod prezbiterium, zakrytą i kaplicę oraz podpiwniczenie pod prezbiterium. Z kolei 6 września 2015 r. wmurowano kamień węgielny pod budowę nowego kościoła oraz wprowadzono relikwie św. Siostry Faustyny Kowalskiej.

Na terenie parafii znajduje się kaplica filialna pw. św. Floriana w Starych Gutach. Powstała ona w 2006 r., w budynku po dawnej zlewni mleka. Wcześniej kult Boży sprawowano był w tej miejscowości w remizie strażackiej. Obecna kaplicę wzniesiono na planie prostokąta o wymiarach 6 m x 13 m. W prezbiterium znajduje się m.in. tabernakulum, krzyż, figura św. Floriana oraz murowany ołtarz.

Na terenie parafii swoje domy mają dwa zgromadzenia zakonne: Zgromadzenie Sióstr od Aniołów oraz Zgromadzenie Sióstr Misjonarek Apostolstwa Katolickiego (Siostry pallotynki). Pierwsze zgromadzenie (Siostry od Aniołów) przybyło na teren Pisz w połowie lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia, a inicjatorem tego przedsięwzięcia był inż. Romuald Koziół. On też przekazał zgromadzeniu na własność dom przy ul. Warszawskiej 10. Siostry zajmują się m.in. prowadzeniem katechezy w piskich szkołach.

Siostry pallotynki przybyły do Pisu we wrześniu 1971 r. i podjęły pracę przy parafii pw. św. Jana Chrzciciela, prowadząc m.in. katechezę, kancelarię oraz zakrystię. Ks. Bolesław Winkiel, ówczesny proboszcz piski, podarował siostrom dom przy ul. Sikorskiego 5. Dawniej mieściło się tu przedszkole. W 1997 r. siostry odkupiły od państwa Skokowskich sąsiedni dom przy ul. Sikorskiego 7. W obu domach są urządzone kaplice zakonne. Siostry zajmują się m.in. nauczaniem religii w szkołach oraz pracą z laikatem. W parafii pw. Matki Boskiej Ostrobramskiej pracują od roku 1990 i jest to obecnie jedyna ich parafia w Pisz. Współpracę z parafią pw. św. Jana Chrzciciela w Pisz pallotynki zakończyły w 2000 r.

Plebania połączona jest z kościołem. Mieści się w budynku piętrowym o długości 16 m, szerokości 10 m, wysokości 9 m. W 1995 r. rozpoczęto budowę domu parafialnego bezpośrednio przylegającego do plebanii od strony zachodniej. Architektem tego obiektu był Antoni Cieloszczyk. Cały kompleks budynków wykonano z cegły silikatowej licowanej i pokryto dachówką bitumiczną typu „tegola”.

Parafia nie posiada własnego cmentarza. Wierni chowani są najczęściej na cmentarzu komunalnym przy ul. Warszawskiej w Pisz.

W 1997 r. i 2017 r. liczbę parafian podawano na ok. 8200. Zamieszkują oni następujące miejscowości: Babrosty, Kocioł Duży, Kocioł, Łupki-Kolonię (nr. 33–41), Niedźwiedzie, Pietrzyki, Pisowody, Pisz (ulice: Bema, Bliska, Czerniewskiego, Daleka, Dobra, Gajowa, Gałczyńskiego, Jagiełły, Jagodna, Kmicica, Kochanowskiego, Konopnickiej, Krańcowa, Krótka, Krzywa, Łowiecka, Mała, Mieszka I, Miła, Młodzieżowa, Orzeszkowej, PCK, Pisańskiego, Pogodna, Poprzeczna, Prusa, Reja, Sikorskiego, Skrzetuskiego, Słowackiego, Słoneczna, Spacerowa, Spokojna, Świerczewskiego, Targowa, Tęczowa, Usługowa, Uroczą, Warszawska, Wojska Polskiego (numery parzyste), Wołodyjowskiego, Zagłoby, Zielona, Żeromskiego), Stare Guty oraz Szparki.

Parafia należy do dekanatu św. Huberta w Pisz (siedziba dekanatu), skupiającego dzisiaj oprócz tej parafii kilka innych ośrodków: Jeże, Pisz (Najświętszego Serca Pana Jezusa), Pisz (św. Jana Chrzciciela), Pisz (św. Józefa Oblubieńca NMP), Ruciane-Nida (Matki Bożej Miłosierdzia), Ruciane-Nida (Trójcy Przenajświętszej), Turośl i Wiartel.

Od powstania parafii, tj. 1 lipca 1990 r. do 2008 r. proboszczem parafii był ks. Zbigniew Bzdak. Po nim funkcję tę objął ks. Andrzej Zienkiewicz (2008–2021), ks. Tadeusz Krzywiński (2021–2024), ks. dr Arkadiusz Orzeł (od 2024 r.). Proboszczowi w duszpasterstwie pomaga kilku wikariuszy. Z parafii pochodzą m.in. ks. dr Wojciech Serowik, ks. Wojciech Świdorski SAC, ks. Tomasz Sadłowski SDS, ks. Marcin Jakubowski, s. Jadwiga Małecka SAC, s. Teresa Małecka SAC, s. Wanda Duchnowska SAC, s. Lucyna Podbielska SAC, s. Iwona Małachowska SAC oraz s. Agnieszka Mazur (Siostry od Aniołów).

J. Sikora, *Z wizytą w parafii Matki Miłosierdzia Ostrobramskiej w Pisz*, „Martyria” 2004, nr 3, s. 12, 24; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Ełk 2012, s. 414–416; W. Guzewicz, R. Skawiński, *Pisz i okolice. Studium historyczne kościołów i parafii dekanatu piskiego*, Ełk 2014, s. 39–46; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 179.

BIBLIOGRAFIA

- Guzewicz W., *Kościół i parafia ziemi elckiej*, Elk 2008.
- Guzewicz W., *Leksykon prasy katolickiej diecezji elckiej*, Elk 2015.
- Guzewicz W., *Pisz*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 15, Lublin 2011, kol. 729.
- Guzewicz W., *Przeszłość i teraźniejszość kościołów i parafii dekanatu pw. św. Antoniego Padewskiego w Białej Piskiej*, Elk 2012.
- Guzewicz W., *Wojenne losy duchowieństwa na Suwalszczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1944)*, Elk 2008.
- Guzewicz W., *Zarys dziejów diecezji elckiej (1992–2007)*, w: *Wczoraj i dziś. Z dziejów Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce północno-wschodniej*, pod red. W. Brendy, A. Pyżewskiej, K. Sychowicza, Białystok 2014, s. 193–216.
- Guzewicz W., Skawiński R., *Pisz i okolice. Studium historyczne kościołów i parafii dekanatu piskiego*, Elk 2014.
- Jodkowski M., *Dzieje placówki duszpasterskiej w Pisz przed II wojną światową*, „Studia Elckie” 14(2012), s. 233–245.
- Pisz. Historia miasta*, pod red. A. Karwowskiej, t. 1 i 2, Pisz 2022.
- Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012.
- Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017.

CHURCHES AND PARISHES OF THE DIOCESE OF ELK (PART 17)

SUMMARY

The article presents the church centers in Orzysz (Sacred Heart of Jesus), Pawłówka (The Holy Trinity), Pisanica (Our Lady Queen of Poland), Pisz (Saint John the Baptist) and Pisz (Mother of Mercy).

KEYWORDS: Orzysz, Pawłówka, Pisanica, Pisz, Diocese of Elk, Catholic Church